

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті зроблено спробу проаналізувати роль та місце національно-патріотичного виховання у системі виховного процесу студентської молоді, визначити його особливості, сучасний стан та перспективи. Також робиться намагання трактувати поняття "національно-патріотичне виховання" як суспільну категорію науково-прикладних досліджень і виховних практик, що зазнає впливу з боку ідеологічного дискурсу та залежить від загальноприйнятої історичної концепції.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, нація, патріотизм, батьківщина, концепція, суспільство, ідеологія, радянський, виховний процес.

В. Жупник. Особенности национально-патриотического воспитания в высшей школе. В статье сделана попытка проанализировать роль и место национально-патриотического воспитания в системе воспитательного процесса студенческой молодежи, определить его особенности, современное состояние и перспективы. Также делается попытка трактовать понятие "национально-патриотическое воспитание" как общественную категорию научно-прикладных исследований и воспитательных практик, испытывает влияние со стороны идеологического дискурса и зависит от общепринятой исторической концепции.

Ключевые слова: национально-патриотическое воспитание, нация, патриотизм, родина, концепция, общество, идеология, советский, воспитательный процесс.

V. Zhupnyk. Peculiarities of national-patriotic education in high school. In the article is made an attempt to analyze the role and place of the national patriotic education in the system of educative process of student youth, to determine its characteristics, current state and prospects. There are also made efforts to interpret the concept of "national-patriotic education" as a social category of scientific – applied research and educational

practices, which suffers from the influence of the ideological discourse and universally accepted historical concept.

Keywords: national and patriotic education, nation, patriotism, motherland, concept, society, ideology, Soviet, educational process.

Meta: охарактеризувати та проаналізувати сучасний стан національно-патріотичного виховання в системі виховного процесу студентської молоді, визначити його особливості та перспективи.

В умовах розвитку сучасних світових технологій та наукового поступу, поступової девальвації моральних та духовних цінностей, у результаті розвитку космополітичних тенденцій, що є результатом змішання різних національностей і культур, у контексті світових міграційних та інтеграційних процесів життєвою необхідністю постає пристосування системи вищої освіти України до цих умов. Тому важливого значення набувають питання виховання в молоді як почуття поваги до інших народів, так і любові до Батьківщини. Сьогодні молоде покоління українців щодня контактує з новими соціальними посередниками й реаліями, воно вже не приймає підвалин та цінностей пострадянської суспільної системи, яка поступово відходить у минуле, незважаючи на утримання окремих політичними елітами в житті держави "совковості".

Під впливом різних соціальних і політичних обставин сформувався новий соціальний тип особистості. У цих умовах важливим є становлення оновленої системи патріотичного виховання. Перманентна зміна політичних векторів, ідейна та ідеологічна невизначеність, соціальна диференціація суспільства, девальвація духовно-моральних цінностей вплинули на суспільну свідомість більшості соціальних та вікових груп українців, у першу чергу, молоді. Посилився процес зниження впливу таких чинників формування патріотизму, як українська культура, мистецтво, освіта тощо. Серед молодого покоління внаслідок впливу телебачення, вуличних субкультур більш помітною стала втра-

та традиційної української патріотичної свідомості [7].

Патріотичне виховання, у свою чергу, спрямоване на формування і розвиток особистості, яка має якості громадянина – патріота Батьківщини та здатна успішно виконувати цивільні обов'язки в мирний і воєнний час [5].

В умовах модернізації та реформування системи вищої освіти в Україні патріотичне виховання студентів у системі вищих навчальних закладів (ВНЗ) здобуває особливу значущість та актуальність. У теорії і практиці патріотичного виховання відбуваються суттєві зміни, пов'язані з коректуванням вимог державних освітніх стандартів; необхідністю переосмислення мети, завдань, сутності та змісту патріотичного виховання; деформацією, що спостерігається, патріотичних цінностей громадян у цілому і студентів зокрема [6; 8]. Аналіз практики патріотичного виховання студентів свідчить, що в державних ВНЗ уже накопичено певний досвід щодо прищеплювання їм патріотичних знань, навичок та вмінь, необхідних для майбутньої професійної діяльності [9].

Стрижнем усієї системи виховання в Україні повинна бути національна ідея, яка відіграє роль об'єднавчого, консолідуючого фактора в суспільному розвитку, спрямованому на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості, громадянина. Сучасне виховання має забезпечувати прилучення молоді до світової культури й загальнолюдських цінностей. За формами й методами воно опирається на народні традиції, кращі надбання національної та світової педагогіки.

До нормативно-правового забезпечення національно-патріотичного виховання належать Державна національна програма "Освіта. Україна XXI століття", Концепція національно-патріотичного виховання, Концепція національного виховання, міжнародні документи (рекомендації ЮНЕСКО "Про виховання в дусі миру", "Резолюція з прав людини", "Конвенція про права дитини").

У державній національній програмі "Освіта. Україна XXI століття" головна мета національного виховання визна-

чається як набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнародних взаємин, формування в молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави [13].

У Концепції національно-патріотичного виховання підкреслюється, що його ідеалом виступає різнобічно та гармонійно розвинений національно свідомий, високоосвічений, життєво компетентний громадянин, здатний до саморозвитку та самовдосконалення [15]. Національна система виховання постає умовою цілісного формування особистості, оскільки це створена впродовж століть самим народом система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій та професійної діяльності, що має на меті формування світоглядної позиції та ціннісних орієнтацій молоді, передачу їй соціального досвіду, надбань попередніх поколінь [15].

Однак, незважаючи на наявність та впровадження Концепції національного виховання, важливе місце посідають особистість педагога, керівника освітньої установи, система ціннісних орієнтацій людей, які здійснюють навчально-виховний процес та керують ним. Тобто пріоритетними є суб'єктивні фактори, які в окремих випадках через власні погляди та позицію окремих особистостей нівелюють надбання у сфері національного-патріотичного виховання.

Як писав видатний мислитель XIX ст. Й. Гійо, виховання – це мистецтво, яке добуває з глибини душі людини і пробуджує до життя все, що в ній дремає; яке розвиває одночасно всі її сили і допомагає прямувати до мети, словом, освічує людину [3]. В. Сухомлинський підкреслював, що "виховання в широкому розумінні цього слова – це багатогранний процес духовного збагачення й оновлення і тих, кого виховують, і тих, хто виховує" [3]. Він розумів виховання як самостійну бажану соціальну дію. Такий процес у сучасному навчальному закладі має поєднувати виховання потреб нації, держави, людської цивілізації та особистості.

Характерно, що більшість викладачів отожднює організацію патріотичного виховання лише з навчальними заняттями та зовсім виключає роботу зі студентами у позанавчальний час. Основними причинами цих недоліків є непова наукова розробленість даної проблеми в системі ВНЗ та її адаптація до сучасних умов, невідповідність до такої діяльності викладачів, низька мотивація, слаб-

ка загальна і патріотична культура студентів.

Сформована ситуація створює об'єктивні та суб'єктивні перешкоди для практичної реалізації цілей патріотичного виховання студентів та формування в них патріотичних якостей.

Таким чином, роль особистості, педагога, викладача, їх виховання та національно-патріотичне спрямування знаходяться біля витоків формування патріотизму та відповідальної національної позиції студентства. У цьому контексті актуально постає проблема "радянського політичного спадку", оскільки велика частина професорсько-викладацького складу є продуктом "радянського ідеологічного виховання", яка, незважаючи на зміну поглядів та орієнтацій, у висвітленні окремих питань минулого займає свою позицію, інколи різко контрастує із сучасною історичною концепцією. У даному випадку важливу роль займає самоосвіта, національна свідомість та особиста система цінностей студента як громадянина, а також його бажання до самовдосконалення.

Перебудова виховного процесу у вищій школі – важливе і складне завдання, розв'язання якого вимагає, з одного боку, пошуку і приведення в дію нових форм та методик його організації, а з іншого – активізації традиційних видів діяльності, збереження досягнень минулого. Такого поєднання вимагає загальнопедагогічний принцип безперервності й наступності, сутність якого щодо виховання полягає в досягненні цілісності й наступності, перетворенні виховання в процес, що триває впродовж усього життя [6].

Домінантою всієї системи виховання у вищій школі має бути його національний характер як форма самовизначення українського народу й особистості українця.

Згідно з майже всіма концепціями, що стосуються виховного процесу, його головною метою є набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнародних відносин, формування рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури [9].

Мета національного виховання конкретизується через систему виховних завдань:

- формування національної свідомості, любові до рідної землі, родини, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;

хищати;

- виховання поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки, формування правової культури;

- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії рідного народу;

- формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою;

- виховання духовної культури особистості та створення умов для вільного формування нею своєї світоглядної позиції;

- утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, толерантності, працелюбності та інших добродійностей;
- забезпечення повноцінного розвитку дітей та молоді, охорони й зміцнення їх фізичного, психічного та духовного здоров'я;

- формування соціальної активності особистості через включення вихованців у процес державотворення, реформування суспільних відносин;

- розвиток індивідуальних здібностей і талантів молоді, забезпечення умов її самореалізації, формування наукового світогляду.

Однак, знову ж таки, зважаючи на викладене, на сучасному етапі система національно-патріотичного виховання стоїть перед дилемою, яка спричинена фактично відсутністю чіткої історичної схеми, героїзації окремих постатей та побуття певних контроверсійних сторін радянського історичного спадку.

На даний момент існують певні розбіжності в підходах до національно-патріотичного виховання, пов'язані з певною регіоналізацією інтерпретації історичних подій, які залежать від багатьох факторів.

На нашу думку, виходом із такої ситуації може бути акцентування на відомих постатях сучасності (політики, спорту, культури), об'єднання навколо національних символів та свроінтеграційного поступу України, тобто наголос на тих процесах і подіях, які не викликали б неоднозначного розуміння та спротиву у різних верств населення. Звісно, необхідно також пам'ятати наше історичне минуле в різних ракурсах, які проте потрібно подавати під національним, українським кутом зору.

Система національно-патріотичного виховання містить у собі ряд функцій, найважливішими з яких виступають наступні: виховна (формування ціннісних орієнтацій громадянина-патріота), дидактична (формування військово-прикладних знань, умінь і навичок), розвиваль-

на (формування професійних якостей за допомогою патріотичного виховання) [12]. Чітке виконання цих норм сприятиме ефективному впровадженню виховного процесу в контексті патріотичних національних традицій.

Аналіз педагогічної практики свідчить, що основними закономірностями процесу патріотичного виховання студентів є відповідність його: цілей і завдань вимогам професійної освіти; керівних впливів суб'єктів патріотичного виховання мотивам й установкам студентів; системи патріотичного виховання та його структурних елементів; результатів патріотичного виховання поставленим цілям і завданням.

Отже, в умовах функціонування ВНЗ під патріотичним вихованням студентів розглядається систематична та цілеспрямована діяльність суб'єктів державних і недержавних навчальних установ та громадських організацій з формування в молоді високої патріотичної свідомості, почуття вірності Батьківщині, готовності до виконання громадянського і конституційних обов'язків щодо захисту інтересів держави.

Таким чином, мають здійснювати підготовку свідомої національної інтелігенції, сприяти оновленню і збагаченню інтелектуального генофонду нації, вихованню її духовної еліти, примножувати культурний потенціал, який забезпечить високу ефективність діяльності майбутніх спеціалістів. Цього можна досягти через:

- виховання майбутніх спеціалістів авторитетними, високоосвіченими людьми, носіями загальної, світоглядної, політичної, професійної, правової, інтелектуальної, соціально-психологічної, емоційної, фізичної та екологічної культури;

- створення необхідних умов для вільного розвитку особистості студента, його мислення і загальної культури шляхом залучення до різноманітних видів творчої діяльності (науково-дослідницької, технічної, культурно-просвітницької, громадської, оздоровчо-спортивної, правоохоронної та ін.);

- збагачення естетичного досвіду студентів шляхом участі їх у відродженні забутих та створенні нових національно-культурних традицій регіону, міста, ВНЗ, розвиток художніх здібностей студентів;

- формування "Я"-концепції людини-

творця на основі самоосвіти, саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення, моральної самозавершеності;

- пропаганду здорового способу життя, запобігання вживанню студентами алкоголю, наркотиків, викоринення шкідливих звичок [6; 9].

Однак на даний момент існує ряд базових проблем, які є перешкодою для повноцінного проведення процесу національно-патріотичного виховання.

По-перше, це відсутність чіткої історичної схеми, героїзації окремих постатей та позбуття певних контрверсійних сторін радянського історичного спадку; звідси випливають розбіжності в підходах до національно-патріотичного виховання, пов'язані з певною регіоналізацією інтерпретації історичних подій.

По-друге, перебудова виховного процесу вимагає, з одного боку, пошуку і приведення в дію нових форм та методик організації виховного процесу, а з іншого – активізації традиційних видів діяльності, збереження досягнень минулого.

По-третє, національно-патріотичне виховання на даному етапі має бути зорієнтоване на введення молоді в систему вартісностей демократичного (громадянського) суспільства, передбачати підготовку студентства до участі в розв'язанні сьогоденних і перспективних завдань держави щодо управління нею.

Також винятково важливим у даному виховному процесі, на нашу думку, є акцентування на відомих постатях сучасності, об'єднання навколо національних символів та євроінтеграційного поступу України, тобто наголос на тих подіях, які не викликали б неоднозначного розуміння та спротив різних верств населення, а виключно консолідували молодіжне середовище.

Л І Т Е Р А Т У Р А

1. Ващенко Г. Виховання любові до Батьківщини / Г. Ващенко. – Лондон, 1954. – С.22.

2. Возрождение и будущее Отечества – в патриотизме молодежи / [под ред. Б. К. Тебиева]. – М., 2000. – С. 101.

3. Галузинський В. Педагогіка: теорія та історія / В. Галузинський, М. Свух. – К., 1995. – С. 129.

4. Гражданское образование: формирование активной жизненной позиции

гражданина: [сборник статей для методистов и преподавателей общественных дисциплин]. – М., 2001. – С. 260–263.

5. Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття). – К., 1994. – 61 с.

6. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : монографія / [за ред. Н. Г. Ничкало]. – Хмельницький, 2002. – 334 с.

7. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В. Журавський. – К., 2003. – 195 с.

8. Зайчук В. О. Нормативно-правове забезпечення освіти в Україні / О. Зайчук // Вища школа. – 2002. – № 2–3. – С. 28–34.

9. Законодавство України про освіту : збірник Законів. – К., 2002. – 421 с.

10. Зязюн І. А. Гуманістична стратегія теорії і практики навчального процесу / І. А. Зязюн // Рідна школа. – 2000. – № 8. – С. 13–17.

11. Кононенко П. П. Національна ідея, нація, націоналізм: монографія / П. П. Кононенко. – К. : Міленіум, 2005. – 358 с.

12. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання: навч. посіб. / В. Лозова, Г. Троцько. – [2-е вид. випр. і доп.]. – Харків : "ОВС", 2002. – 400 с.

13. Освіта. Україна ХХІ століття: Державна національна програма // Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. N 896 (896-93-п).

14. Попович М. І. Національна культура і культура нації / М. Попович. – К. : Т-во "Знання" України, 1991. – 64 с.

15. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді / Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерство оборони України, Міністерство культури і туризму України, Міністерство освіти і науки України // Наказ 27.10.2009 N3754/981/538/49.

16. Сидоренко О. Л. Приватна вища освіта: шляхи України у світовому вимірі / О. Сидоренко. – К., 2000. – 381 с.

17. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / [пер. з англійської П. Тарашука]. – К.: Основи, 1994. – 224 с.

18. Фадєєв В. Соціокультурні тренди та українські перспективи / В. Фадєєв. – Київ : Стило, 2009. – 194 с.

Стаття надійшла 17.10.2013 р.